

## ROZPRAVA O ŽIVOTE

SVÄTOPLUK ŠTÚR

**Svätopluk Štúr (1901-1981)** – študoval najprv v Prahe (1919- 1920) na FFUK u Z. Nejedlého a J. B. Foerster, neskôr popri zamestnaní pokračoval v štúdiu na FFUK v Bratislave (1932-36) u J. Tvrdeho. S filozofickou fakultou ho spájalo nielen jeho profesionálne curriculum (1936 docent, 1938 profesor filozofie), ale hlboké vnútorné puto. Napriek tomu kvôli svojim nekompromisným postojom nemohol na univerzite pôsobiť v r. 1939- 45 a v r. 1950-68. Vrátil sa len nakrátko v r. 1969-70.

Vynikal angažovaným postojom zodpovednosti za ideály humanity, vyplývajúce z filozofickej predstavy harmonickej súvzt'ažnosti vzájomne súvisiacich a podmieňujúcich sa skladobných prvkov skutočnosti a ich funkcií. Jeho názory sa formovali aj v kritickom dialógu s ďalšími dobovými európskymi prúdmi a postavami, predovšetkým s filozofiou života, filozofiou hodnôt, fenomenológiou.

Okrem mnohých článkov v Prúdoch, Philosophica Slovaca a i. knižne vyšlo: Nemecká vôľa k moci (vyšlo 1967, napísané za Slovenského štátu); Rozprava o živote (1946), Zmysel slovenského obrodzenia (1949), Marxisticko-leninská vôľa k moci (vzniklo 1949, vyšlo 1991).

(mo)

Naznačili sme rozpätie života, jeho bohatú výstavbu a zákonitú štruktúru, jeho diferenciáciu a nerozbornú jednotu a túto vyššiu životnú zákonnosť chceme čo najplnšie, všestranne a účinne uskutočňovať. Nespokojujeme sa len tým, čo je v živote dané, ale sami sa tiež aktívne zúčastňujeme na jeho výstavbe – v tom smysle stávame sa spolutvorcami života. Lebo vpravde záleží len na nás, či chceme život ochudobňovať, pošliapávať, orvať ho o jeho kvety najkrajšie a brzdiť jeho nádherný rast a vývin a či ho chceme podporovať, rozvíjať všetkými smermi a vyrastať s ním do rovín stále vyšších a vyšších.

Preto zostane večne krásne poslanie vedy, filozofie poznávať stále dokonalejšie, hlbšie a všestrannejšie slozenie a štruktúru života, všetky jeho mnohosmerné ten-

dencie, jeho vrstvenie a hierarchiu: jeho celkový teoretický poriadok. Ale to nestačí. My musíme tento poznaný životný poriadok tiež činne uskutočňovať vzhľadom na jeho univerzálne ciele, sub specie aeternitatis – a to je vlastná úloha etiky. Etika musí prenikať celý život a byť mu najvyšším jednotiacim svorníkom. To neznamená, ako sme už pripomenuli, rigorózne zmorlizovať jednotlivé oblasti a činnosti životné, ale naopak činne napomáhať jeho jednotlivé formy v ich špecifickej funkcii a v ich rozvoji a spájať ich opäť vo vyššiu životnú jednotu a nadosobný poriadok.

A vskutku: kto sa nevie vo vytržení pozastaviť nad bohatstvom prírody a jej veľkolepých javov, kto sa nenadchne krásou umeleckého diela a neskloní sa s láskou k mnohotvárnemu životnému daniu a nerozmýšľa o jeho smysle, kto zostane nepohnutý pred vynaliezavosťou ľudského ducha – ten sotva tiež bude schopný činu mravného. Etika je teda činné a láskyplné podporovanie a rozvíjanie celej štruktúry životnej v ktorejkoľvek oblasti a na ktoromkoľvek stupni, všetkých jej funkcií a foriem: len v tom smysle musí etika prestupovať celý život. Žiadna funkcia ani prejav nestoja tu izolovane a sebestačne, každý záchvev života potrebuje našej činnnej účasti a podpory, preto všade treba človeka morálneho, t. j. vidiaceho a stojaceho v službách tohto celkového nadosobného poriadku životného, v poslednej pastierskej chatrči rovnako ako na kráľovskom tróne.

Je samozrejmé, že túto riadiacu úlohu v živote, v ľudskej spoločnosti, ako aj zodpovednosť za správnu výstavbu musí na seba prevziať v prvom rade inteligencia, ktorá je k tomu povolaná už svojím odborným vzdelaním. Len to nesmie byť inteligencia rozkolísaná, dezorientovaná, ako ju dnes vidíme, neuspokojená, bez viery v seba i v život, to jest v podstate pasívna a rozkladná; vedúcu úlohu môže prevziať len inteligencia tvorivá, s veľkým vnútorným životným zánietením, ktorá svoje poslanie nájde predovšetkým v zodpovednosti za celkovú výstavbu života a s presvedčením, že vzdelaním a mravnosťou možno ľudský život neobyčajne zlepšiť, povzniesť, zošľachtiť a nádherne naplniť.

Aká je teda naša dnešná úloha? Z toho, čo sme doteraz povedali, azda dostatočne vysvitá, že život prosperuje len za určitých podmienok a plne rozkvitá len vtedy, keď žiadne jeho složka nie je prevažovaná, pokrivená a dusená ostatnými, ale keď všetky jeho funkcie sa môžu rozvíjať na svojom pravom mieste, vo všetkých svojich možnostiach, a spájať sa v tesnej súhre vo vyšší organický celok, keď teda všetky složky sú vzájomne harmonicky vyrovňované k všestranne tvorivej životnej syntéze. To je, pravda, životná úloha najsložitějšía a najťažšia.

A predsa sa – keby sme sa pozreli len okolo seba – napr. český život sa pokúsil v poslednom polstoročí o túto ťažkú syntézu, a to – podľa môjho skromného úsudku – so zdarom obdivuhodným a z jeho ohniska preskakujú potom podnetné iskry i na slovenskú stranu, kde v rozhodnom okamihu nakoniec vyšľahne rovnako oslobodzujúci plameň. A český život sa pokúša o túto zemito zdravú a obrodnú syntézu vo chvíli, keď prevažná časť Európy je postihnutá únavou dekadencie a zabíha do slepej uličky ideovej, to jest pokúša sa o ňu generáciou rokov deväťdesiatych s Masarykom na čele.

Je to predovšetkým syntéza masarykovská, uskutočňovaná však celou našou duchovnou elitou, z ktorej pripomeňme z oblasti vedeckej na prvom mieste aspoň

našu skvelú školu historickú, z oblasti umeleckej aspoň Antonína Sovu, Otakara Březinu a Hviezdoslava, z tvorivej kritiky F. X. Šaldu. Lebo horizontálne bádateľstvo našich vynikajúcich historikov účastní sa tejto syntézy rovnako podnetne ako vertikálne, filozofické impulzy masarykovské; Šalda otvára okná do základných umeleckých otázok európskych nie menej búrlivo a prevratne než Masaryk do oblastí ideových; a na Slavíčkovi, Preislerovi, Štursovi, Fibichovi, Foerstrovi, Novákovi, Sovovi, Březinovi, Hviezdoslavovi a mnohých iných môžeme potom bezprostredne merať európsku úroveň umenia a hodnotu domácich ušľachtilých snáh.

Avšak zatiaľ čo u nás vane tento ostrý horský vzduch nových živelných rozletov, nemožno povedať, že by ostatná Európa nachádzala potrebnú životnú harmóniu; je bohatá a plná možností a predsa sa na sklonku minulého storočia a hlboko až do storočia nášho bezradne potáca medzi jednostrannosťami a extrémami, ktoré boli málo priaznivé všestrannému rastu a účinnému rozpätiu života: čím viacej o živote hovorí, tým beznádnejšie stráca jeho smysel a náplň.

Jej ideový pôdorys – rečené, pravda, v najhrubšej skratke, lebo sme ho na iných miestach osvetlili zovrubnejšie – prebieha v podstate týmito troma základnými smermi: i v poslednom polstoročí udržiujú sa húževnato ešte tézy naturalistické, a to v najrôznejších obmenách a modifikáciach, buď sa zmierňujú a zošľachtujú až k monistickému panteizmu, alebo sa práve v poslednej dobe znovu oživujú v podobe materializmu a vypracovávajú k logicistickej exaktnosti, alebo sa konečne biologizujú až k hrubej živočíšnosti, ktorý smer sa stal prevládajúcim motívom hlavne v Nemecku; za druhé práve tento naturalizmus vyvolal na sklonku storočia prudkú reakciu proti prírodovedeckému racionalizmu, a návraty ku kantovskej, najmä však pokantovskej romantickej filozofii vyhánajú mocné sesterské výhonky novej špekulácie, novej metafyziky; alebo napokon za tretie táto protiracionalistická nálada z konca minulého a z počiatku nášho storočia vrhá sa bez rozmyslu a myšlienkovej disciplíny do širokého riečišťa života využívajúc plne jeho mámivé bohatstvo, beztoho, že by brala ohľad na jeho nutné formy a hrádze, ktoré zraňuje a prelamuje so všetkých strán, strháva domnele i skutočne nedostatočné racionálne schémy a pláva tak do búrlivých a bezhraničných vôd intuicionistického alebo vitalistického iracionalizmu.

Všetky tieto prúdy nielenže neobsiahly a nemohly obsiahnuť život celý, ale od základov narušili a pokrývali jeho základnú štruktúru: lebo tým, že naturalizmus previedol redukciu všetkého na hmotný substrát, že špekulácia a metafyzika nepochopila organický rast myšlienky, ktorá vedie nahor len zdola, od životnej empirie a nie shora, z prázdnej abstrakcie, že iracionalizmus odoprel akúkoľvek vyššiu závažnosť tvorbe pojmovej, tým neboly pochopené a uznané ani najelementárnejšie složky a funkcie životné, tým menej aby sa potom mohli rozvinúť a harmonicky zastávať svoje pravé miesto v architektonike života. Práve jeho rovnomerne zdravá výstavba bola s mnohých strán sústavne podlamovaná, životný pocit tým schaoitičnel a atmosféra sa stávala dusnou a ťažko dýchateľnou. Avšak práve táto podrytá, dusná a vnútorne napätá situácia bola Nemecku veľmi vhodná a vítaná pre dávno pripravované operácie mocenské, a preto sa musela rozpútať vojna svetová, ktorú mnohí nemeckí filozofi pozdravili ako veľké oslobodenie a uzdravujúci liek!

Až na tejto veľkej duchovnej kríze eurupskej z konca minulého a z počiatku nášho storočia môžeme plne zmerať význam Masarykov a jeho epochy pre náš národný život a, keby sme chceli, i pre Európu. Lebo filozofická originalita Masarykova a jeho pevné názorové a životné vkorenenie do českej pôdy sa ukáže práve v tom, že hoci znal podrobne tieto prúdy európskeho myslenia, nielen že ani na chvíľu nepodľahol žiadnemu z nich, ale ich vedome, s naprostou myšlienkovou samostatnosťou a prevahou sústavne odmietal a prezieravo poukazoval ustavične práve na ich jednostrannosti a nebezpečia. Masaryk považuje nielen naturalizmus za vedecky nemožný, ale rovnako odmietavo stojí i k druhému najväčšiemu prúdu storočia, romantizmu a všetkým jeho moderným špekulatívnym obnovám, taktiež neprijíma však plne ani comteovský pozitivizmus a už na počiatku svojej mysliteľskej dráhy<sup>1</sup> upozorňuje na nebezpečie prenášania rôznorodných princípov do iných disciplín, čo vychádzalo vtedy najmä z prírodnej vedy, a zažehnáva tak každý druh naturalizmu, ktorý sa u nás ani v myslení ani v umení nikdy vpravde neujaľ. Rovnako cudzia, pretože papierová a málo životná, bola Masarykovi i všetka špekulácia a metafyzika a jediné závažnejšie vychýlenie, ktoré môžeme uňho v noetickej oblasti tej doby pozorovať, je jeho prvotné chápanie umeleckého poznania ako najvyššieho poznania ľudského, čím mohli byť vytvorené určité predpoklady pre intuicionizmus, ktoré však koriguje Masaryk hneď potom v Konkrétnej logike, ako sme na to už poukázali.

Nemožno dosť vysoko oceniť, ako Masaryk už ako mladý filozof samostatne a kriticky zhodnotil noetické, logické, sociologické, náboženské a mravné základy života a dovtedajšieho myslenia, lebo len tak mohol potom dospieť k svojmu kritickému realizmu, to znamená k novej kritickej koncepcii životnej, ktorá nevidela svoju úlohu v ďalšej atomizácii, rozpojovaní jednotlivých složiek a v ich mechanizácii, ale naopak v koncentrácii, v novom lepšom vyrovňovaní všetkých životných síl a hodnôt a v ich spájaní v hlbšiu a všestrannejšiu novú životnú a reálnu jednotu.

Preto syntéza Masarykova tak dôverne spojuje minulosť a súčasnosť, dejiny a prítomnosť a len preto tiež náš prechod od národného obrodzenia k národnému oslobodeniu je tak nádherne plynulý a organický; preto Masaryk vyrovnáva a preklenuje rozpory citu a rozumu, subjektu a objektu, ktoré stály v dvoch vedúcich prúdoch XIX. storočia stroho proti sebe, a usiluje o ich zákonitú rovnováhu, kde by neprevažovala jedna složka na úkor druhej (ako v romantizme alebo v jednostrannom racionalizme) a kde by rozum stupňoval a osvietoval naše city; preto Masaryk vo chvíli, keď na jednej strane vrcholí novoromantický individualizmus a na druhej strane dvíha sa už nemý, ale hrozivý dav a stoja nesmieriteľne proti sebe, tak šťastne rieši problém individualizmu a kolektivismu, obhajujúc skvelým spôsobom práva ľudskej osobnosti, ale zdôrazňujúc tiež potrebu jej zamerania ku kolektívnemu celku, preto Masaryk tiež iniciatívne prehodnocuje jednostranne a nesprávne nazerané problémy umelecké, vedecké, sociálne a najmä mravné a náboženské.

---

<sup>1</sup> T. G. Masaryk: nem vyd. Konkrétnej logiky z r. 1887, str. 48.

To všetko je Masarykovi českou otázkou, otázkou mravnou, ale ešte viacej. Ako individualita sa môže plne rozvinúť a uplatniť len vo vzťahu k ľudskej kolektivitě, tak i individualita národná, národ, národnosť, vlastenectvo sa môže v duchu našej obrodenskej tradície najuľachtilejšie uplatniť len v kladnej a tvorivej spolupráci s ostatnými národmi, v širšej kolektivitě svetoobčianskej a nie v nacionálne šovinistickej výlučnosti. A pretože svojím zemepisným položením sme v srdci Európy, je našou povinnosťou byť mostom medzi západom a východom, a preto tiež Masaryk venoval takú pozornosť nielen otázkam západným, ale i východným, t. j. ruským. Len s tohto syntetického hľadiska možno potom pochopiť, či a v akom smysle je naša otázka, otázka česká rovnako ako slovenská, buď otázkou svetovou, alebo či otázkou nie je.

Avšak najkrajšou vlastnosťou tejto českej otázky bude vždy okolnosť, že to všetko nezostalo len na papieri, teóriou, ale že Masaryk sám v plnom dosahu a rozsahu chápal, akokoľvek na prvom mieste oprávnené vždy zdôrazňoval teoretické vzdelanie, že nestačí ideály len hlásať, ale že ich treba tiež prakticky realizovať, a to vždy, všade a za každých okolností, čiže že vzťah teoretickej a praktickej aktivity bol tu domyslený do všetkých dôsledkov: zostane teda skutočnosťou, že česká otázka nebola len Masarykovou filozofiou, ale že jeho učenie prešlo prakticky do krvi celého národa, a to tak bohato a opravdivo, že táto koncepcia odolala najťažším historickým skúškam. Preto tiež, akonáhle sa vznietil požiar prvej svetovej vojny, stál tu český národ všestranne vyspelý, schopný bez najmenších rozpakov a ťažkostí prevziať vládu svojich vecí po stáročnej porobe i bez krvavej revolúcie do svojich rúk.

Súd o dvadsaťročí našej prvej Republiky nebude jednotný. Negatívne úsudky budú jednostranne videné, rovnako ako chvály bez tieňov by neboly dosť reálne. Masaryk postavil nám demokraciu ako úlohu a základná otázka je len, ako sme tejto úlohe dostáli. Tu nie je vhodné miesto na rozsiahlejší rozbor, čo najstručnejšie by som to však formuloval asi takto: Nikdy sa nebudem môcť pri všetkej striezavosti a akomkoľvek odstupe – a dúfam, že nikto z nás – pozerat' na rok 1918 ináč než ako na veľký dejinný zázrak, a to hlavne pre Slovensko zázrak záchranný, ktorý nám dal predtým netušené, všestranné možnosti.

Nemôžeme sa ponosovať, že by sa s nami bola Rakúsko-uhorská monarchia po ktorejkoľvek stránke maznala, a je preto pochopiteľné, že povaha prvého dvadsaťročia budovateľskej práce – na Slovensku práce od základov, ktorá tu bola bohužiaľ od počiatku tak zákerne a zámerne otravovaná! – musela byť nevyhnutne prevažne extenzívna. Táto extenzita uvoľnila značne našu vnútornú koncentráciu a tým vnikly do všetkých oblastí nášho národného organizmu prvky súčasnej Európy, ktoré boly predtým nášmu cíteniu, mysleniu i životu značne cudzie: totiž prvky naturalistické, vitalistické a kvantifikačne mechanistické, čím sa značne pozmenil i vzájomný vzťah ľudí. Stali sme sa i v živote štátnom rovnoprávnym členom európskych národov, musely preto nevyhnutne padnúť na nás aj ich tieňe. Sžili sme sa s celou Európou (aspoň s našej strany) oveľa bližšie než kedykoľvek predtým, a nie preto div, že sme prevzali vedľa kladov i jej nebezpečia.

Ak si teda položíme teraz otázku, aká je naša dnešná úloha, môže na ňu byť len jedna odpoveď. Našou priamo mravnou povinnosťou je vychádzať zo spomenutej



syntézy masarykovskej – nie, pravdaže, podľa litery, ale podľa ducha – a to z jediného prostého dôvodu, že nemáme totiž iného, lepšieho základu pre nový život ani doma, ani vo filozofii svetovej. Lebo Masarykova filozofia plne odpovedá mravnému úsiliu, ako sme si ho definovali, totiž ako všestranné prenikanie celej výstavby životnej a činné harmonické rozvíjanie všetkých jej zložiek a funkcií sub specie aeternitatis. Humanitný ideál, ako hlboko a široko ho v súhlase s našou duchovnou tradíciou poňal, hlásal a sám stelesňoval Masaryk, zostáva a zostane najkrajším mravným životným príkazom, ktorý nebol a nikdy nebude prekonaný. Pôjde vždy len o to, ako ho najlepšie prakticky uskutočňovať, a dnešná krvavá dráma európska prinesie nepochybne na jeho zabezpečenie nové cenné a potrebné doplnky. Masarykov činný mravný univerzalizmus musí tu byť zužitkovaný v najvyššej miere.

To prirodzene neznamená prijímať a prejímať Masaryka dogmaticky – nič by nebolo vzdialenejšie jeho večne mladému a ustavične napredujúcemu **d u c h u r e f o r m á t o r s k é m u**! Prijímať Masaryka a vychádzať z neho znamená predovšetkým ho vo všetkých smeroch a podnetoch tvorivo domýšľať, dopĺňovať a prakticky dotvárať, ba ak je nutné, i pozmeňovať a s ním nesúhlasiť. Historici, ktorí na základe historickej empirie korigovali Masarykovu filozofiu dejín, vykonali pre jeho myšlienku dôvernejšieho a organickejšieho sblíženia minulosti a prítomnosti oveľa viacej než tí, ktorí jeho myšlienky iba mechanicky opakovali. Vieme predsa, že i v debatách Masaryk odjakživa sám dával prednosť novým problémom a novým osvetleniam pred tichým súhlasom a iste by si nič iného neprial, než aby sme všetko robili lepšie než on sám. Jeho sebakritičnosť a skromnosť zostaly do poslednej chvíle tak jedinečné a príkladné ako celý jeho život.

Keď sa však pozrieme na európske i svetové dianie, vidíme, že je v ňom plno disonancií a rozporov, ktoré Masaryk tak prenikavo a hlboko osvetľoval a prekonával, vidíme, že mnohé otázky masarykovské neboly dodnes ani len riešené, tým menej vyriešené, že sú stále živé a páľivé, že sú tu základné nesrovnalosti v oblasti teoretickej i praktickej, v otázkach noetických i ekonomických, sociálnych i nacionálnych, že im chýba všestranná masarykovská organická vyváženosť a syntéza mravná. Preto sme povedali, že musíme nadväzovať na Masarykovu filozofiu a opakujem s naväčším dôrazom, že nielen staršia generácia hlasistická musela ísť za ním, ale že i pre všetky mladšie generácie slovenské je masarykovská koncepcia života záväzným východiskom.

Je to základný smysel slovenskej prítomnosti i budúcnosti, lebo tento základ je vzáčne všestranný a vyrovnaný a každé iné hľadisko znamená zúženie, okliesnenie a teda i skreslenie základnej našej životnej otázky. Lebo svetovosť československej otázky nie je len otázkou vonkajšou, ale predovšetkým otázkou vnútornou, je to smysel nášho života. A tento smysel nemôžeme nájsť bez vyriešenia základných životných otázok, ktoré sa vždy dotýkajú celku, t. j. celého sveta, lebo smysel života spočíva práve v tomto vzťahu jednotlivca a národa k svetu a univerzu.

Naša otázka nie je preto otázkou svetovou azda z nejakého veľikášstva a mesianizmu, ako sa nám často doma malými dušami vyčítalo, ale jej svetovosť tkvie cel-

kom prosto v s p ô s o b e nášho vnútorného života, t. j. v duchových hodnotách samých. Povedali sme, že individuum presahuje svoje telesné hranice v čase i priestore; rovnako a zmnoženejšie ich však presahuje všetkými smermi i národné kolektívum, a to z toho jednoduchého dôvodu, že naša duchovná aktivita, všetky jej funkcie ako jazyk, umenie, veda, ekonomia a etika, právo a náboženstvo synteticky zahrnujú v sebe nielen prvky konkrétne, ale i všeobecné, časové i nadčasové, individuálne i univerzálne, národnostné i nadnárodnostné, t. j. všeľudské. Táto vyššia jednota celého ľudského života je vznešeným objavom a zážitkom nášho života individuálneho a bez tohto poznatku nemožno vskutku dospieť k pravej etike. Lebo že náš život nesúvisí len zovňajšne, ale že je tak veľkolepo spätý tiež vnútorne, duchovne, patrí iste k našim poznatkom najkrajším a najradostnejším.

Vidíme, ako individuálny výtvor umelecký stáva sa nadindividuálnym všeobecnou platnosťou fantázie, poznania intuitívneho, predstavivého, ktoré ovláda, obohacuje a zmnožuje dnešok rovnako, ako ovládalo život pred tisíc rokmi alebo život grécky či východný. Umenie má svoju vôňu tvorivej osobnosti a prostredia, zeme a doby, ale z tejto časnosti vyrastá práve svojou duchovnou obrazivou a poznávacou funkciou v oblasť nadindividuálnu, spájajúc všetky doby i vzdialenosti, vyrastá v hodnotu nadčasovú. A tú potom ešte výraznejšie cítime z vedy a filozofie celkom podliehajúcich logickej pravde, nech už prichádza odkiaľkoľvek, z národa veľkého či malého, blízkeho či vzdialeného, z doby prítomnej alebo dávno minulej.

Ale ani praktické otázky ekonomické nemôžeme už dnes riešiť izolovane v menších či väčších oblastiach, i ony sú nutne súčasťou celkového procesu a len s hľadiska tohto celku možno ich úspešne a so zďarom riešiť. Tým skôr prirodzene i otázky právne a mravné, lebo etika nepozná žiadnych hraníc, ani individuálnych ani dobových či štátnych, zemepisných a nacionálnych, pretože presahuje všetky jej kladené medze svojou funkciou a hodnotou univerzálnou. V celom našom živote teda smerujeme a musíme smerovať od individuálneho k všeobecnému, od konkrétneho k univerzálnemu. To je vlastná náplň a rozpätie nášho života a pri všetkej mnohotvárnej a rôznorodej matérii je práve tento univerzalizmus najvlastnejším znakom európskej kultúry. Iba v ňom a ním stáva sa i naša otázka svetovou.

Prevzaté z: Spisy filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave 1946, číslo XXXIII, s. 145-154.